

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Klassieke invloeden in de moderne argumentatietheorie.

van Eemeren, F.H.; Grootendorst, R.

Published in:
Lampas

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Eemeren, F. H., & Grootendorst, R. (1993). Klassieke invloeden in de moderne argumentatietheorie. *Lampas*, 26(2), 167-179.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <http://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Klassieke invloeden in de moderne argumentatietheorie

F.H. van Eemeren & R. Grootendorst

Summary: The authors argue that, for the study of argumentation, knowledge of the classics is indispensable. They explain which elements from classical rhetorica influence modern argumentation theory. Specifically, they point out the parallels between Toulmin's model for analysis and the classical epicheirema and between Perelman & Olbrechts-Tyteca's argumentation schemes in their new rhetorica and Aristotle's entymemes and examples. The authors conclude that argumentation theory should encompass not only a rhetorical but also a dialectical component. For both components, the classics can serve as an important source of inspiration.

Zonder kennis van de klassieken kan men best een ei bakken en vermoedelijk zijn er ook wel een paar wetenschappelijke activiteiten waarbij men het gerust zonder Aristoteles en Cicero kan stellen, maar voor een verantwoorde bestudering van argumentatie gaat dat niet op. Daarvoor is kennis van de klassieke literatuur een *condicio sine qua non*. De klassieke schrijvers hebben inzichten verwoord die niet alleen nog steeds een goed uitgangspunt vormen bij het analyseren en beoordelen van argumentatieve teksten, maar in feite ook de kern zijn van het hermeneutisch en kritisch instrumentarium dat in de moderne argumentatietheorie gebruikt wordt. Omdat niet iedereen zich daar ten volle van bewust is, lijkt het goed nog eens uitdrukkelijk aan te geven hoe sterk de klassieke invloeden doorwerken in de moderne argumentatietheorie¹.

De klassieke invloed is zo omvattend dat wij ons in dit bestek moeten beperken tot een paar hoofdpunten. Wij zullen ons concentreren op de modellen die in twee toonaangevende moderne benaderingen voor de analyse van argumentatie ontwikkeld zijn en duidelijk maken dat enkele cruciale inzichten die in deze modellen tot uitdrukking worden gebracht opvallende overeenkomsten vertonen met bekende inzichten uit de klassieke retorica. Dit betekent dat wij een aantal andere punten waarop een vergelijking tussen de klassieke en de moderne argumentatietheorie voor de hand ligt, onbesproken zullen laten.

Wij zullen bijvoorbeeld geen aandacht besteden aan de niet te onderschatten invloed van de klassieken op dialectisch georiënteerde benaderingen van argumentatie, zoals de in Nederland ontwikkelde 'formele dialectiek' van

---

1. Dit artikel is gebaseerd op een voordracht gehouden door F.H. van Eemeren op het symposium 'De klassieke oudheid en de moderne wetenschapsbeoefening', dat op 26 oktober 1991 door de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen werd georganiseerd. Wij danken Drs. T. Kruiger voor zijn constructieve commentaar.

Barth en Krabbe en de 'pragma-dialectiek' van Van Eemeren en Grootendorst². Wij zullen eveneens voorbijgaan aan de (al dan niet dialectische) moderne varianten van de door Aristoteles geïnspireerde leer van de drogredenen³. Ook op de toch zo belangrijke klassieke statusleer, die bijvoorbeeld is terug te vinden in het tegenwoordig ook in Nederland aan populariteit winnende 'academisch debat', zullen wij niet ingaan - gelukkig hebben andere Nederlandse auteurs over deze laatste onderwerpen al hun licht laten schijnen⁴.

Het ontstaan van het vak argumentatietheorie

Oorspronkelijk was er in de klassiek-Griekse maatschappij geen plaats voor argumentatie en discussie. *Kosmos* en *polis* werden als onveranderbare systemen gezien die door de goden zo gewild waren, als reflectie van de goddelijke orde. In de 6e en 5e eeuw voor Christus veranderde dat. Er werden verklaringen gezocht voor natuurverschijnselen - en de gegeven verklaringen bleken te verschillen, hetgeen discussie uitlokte. Later ontstond er ook discussie over kwesties van direct sociaal belang, bijvoorbeeld in verband met de handhaving van het recht. Aansluitend bij zulke meningsverschillen rezen er vragen als: wat is nu eigenlijk een 'goede' mening? Wanneer kunnen we zeggen dat iets 'waar' is?

Het ontstaan van dit soort interesses is voor de bestudering van de argumentatie van immens belang geweest. Men zou kortweg - en enigszins simplificerend - kunnen zeggen dat de ontwikkeling van het vak argumentatietheorie gestimuleerd is door twee ontwikkelingen: (1) het vergelijken van de merites van verklaringen voor tegengestelde visies op de werkelijkheid leidde tot de vraag wat goede argumentatie is; (2) de noodzaak om in de politieke en juridische praktijk tot bevredigende besluitvorming te komen, leidde tot de vraag wat effectieve argumentatie is.

De Sofisten waren de eersten die - tegen betaling - les gaven in allerlei sociale en politieke vaardigheden, en met name ook in argumentatieve vaardigheden. De interesse voor argumentatie heeft zich theoretisch uitgekristalliseerd in de klassieke logica, dialectica en retorica. De klassieke logica die Aristoteles in *Analytica Priora* en *Analytica Posteriora* ontwikkeld heeft, heette bij hem *analytica*, maar in de oudheid werd logica ook vaak aangeduid als *dialectica*. *Dialectica* stond bij Aristoteles voor de kunst van het debat; hij behandelde deze

-
2. Cf. E.M. Barth en E.C.W. Krabbe (1982), *From Axiom to Dialogue* (Berlijn: De Gruyter) en F.H. van Eemeren en R. Grootendorst (1984), *Speech Acts in Argumentative Discussions* (Dordrecht: Foris).
  3. Cf. C.L. Hamblin (1970), *Fallacies* (Londen: Methuen) en F.H. van Eemeren, R. Grootendorst en T. Kruijer (1986), *Drogredenen* (Groningen: Wolters-Noordhoff).
  4. Cf. A. Braet (1983), *De klassieke statusleer in modern perspectief* (Groningen: Wolters-Noordhoff) en A. Braet en R. Berkenbosch (1989), *Debatteren over beleid. Beknopte handleiding voor academisch debatteren* (Groningen: Wolters-Noordhoff).

in de *Topica* en *De Sophisticis Elenchis*. De retorica als kunst van het overtuigend spreken werd door Aristoteles besproken in de *Rhetorica*⁵.

De Aristotelische logica had betrekking op analytische redeneringen waarin de waarheid van de premissen evident is. Aristoteles maakte onderscheid tussen twee soorten redeneringen: deductieve en inductieve syllogismen⁶. Beide soorten syllogismen kunnen ook in dialectische redeneringen worden gebruikt, maar in deze redeneringen gaat het om premissen die algemeen aanvaard worden - of aanvaardbaar zijn voor 'de wijzen of althans de meerderheid van hen', zoals Aristoteles zegt. In retorische redeneringen hoeven de premissen alleen aannemelijk te zijn voor het auditorium dat overreed moet worden. Deductieve en inductieve syllogismen behoren dan tot de overtuigingsmiddelen die gebruikt kunnen worden om de aannemelijkheid van de premissen over te dragen op de conclusie. In de klassieke logica, dialectica en retorica liggen de wortels van het moderne theoretische denken over argumentatie.

Klassieke dialectica en retorica

Dialectiek bestaat bij Aristoteles uit het pro en contra een bepaalde stelling argumenteren in een geregelde discussie⁷. In de *Topica* schetst Aristoteles een heel systeem van mogelijke aanvalszetten, vergezeld van waarschuwingen aan de verdediger. In het bijzonder geeft hij aanwijzingen voor het ontlokken van de juiste 'concessies', die in het dialectische systeem een centrale rol spelen. De aanvaller gebruikt de concessies om de verdediger tot een uitspraak te verleiden die in strijd is met iets wat deze eerder gezegd heeft, zodat de aanvaller de discussie heeft gewonnen, net als wanneer hij een onwaarheid of paradox aan de verdediger weet te ontlokken of wanneer deze grammaticale blunders begaat of zichzelf voortdurend gaat herhalen. De aanvaller kan proberen te verbergen dat hij dit resultaat probeert uit te lokken door gebruik te maken van bepaalde - soms bijzonder geraffineerde - argumentatietechnieken.

-
5. Aristoteles' logische en dialectische geschriften werden aangeduid als het *Organon* ('werktuig'). De *Rhetorica* hoort niet bij het *Organon*.
  6. In de klassieke logica worden vooral deductieve syllogismen met categorische uitspraken behandeld. In een inductief syllogisme wordt een algemene conclusie getrokken uit specifieke gevallen. Dat gaat ongeveer in deze trant: de geofende roerganger is de beste, de geofende ruiter is de beste, dus een geofend man is in het algemeen het beste op zijn terrein.
  7. Oorspronkelijk was 'dialectiek' de benaming van een specifieke argumentatietechniek in een debat: ga uit van de stelling van de tegenstander en leidt hieruit een contradictie af, zodat de stelling van de tegenstander verworpen kan worden. Deze techniek, waarvan verschillende varianten bestaan, wordt tegenwoordig meestal aangeduid als *reductio ad absurdum* of 'indirect bewijs'.

Herleving van de belangstelling voor argumentatie

Zonder precies in te gaan op de geschiedenis van de bloei en het verval van de dialectica en de retorica, kunnen wij hier wel constateren dat de praktische en theoretische interesse voor argumentatie in de omgangstaal gedurende lange tijd weinig prominent was. De herleving van de belangstelling dateert ruwweg van het begin van de vorige eeuw.

Met name in de Verenigde Staten ging die herleving gepaard met een herwaardering van de retorica. Sinds de tweede helft van de 19e eeuw worden er op Amerikaanse scholen en universiteiten cursussen gegeven in spreken in het openbaar en schrijven, soms gecombineerd met luisteren en lezen, die geïnspireerd zijn op de klassieke retorica¹⁵. Inmiddels zijn er al heel wat boeken van het type 'klassieke retorica voor de moderne student' verschenen¹⁶. Ook bestaat er al een hele reeks leerboeken met instructies voor debatteren, discussiëren en vergaderen die op retorische inzichten zijn gebaseerd¹⁷.

De herleving van de praktische interesse in argumentatie komt ook tot uitdrukking in leerboeken over logica en 'kritisch denken'. Hier is vooral de invloed van de klassieke logica en dialectica te bespeuren. In bijna alle logische leerboeken is tegenwoordig een afdeling met 'informele' of 'traditionele' logica opgenomen, waarin aandacht wordt besteed aan de praktische toepassing van logische inzichten¹⁸. De toepassing behelst vaak een behandeling van drogredenen die in het verlengde ligt van de klassieke dialectica en een behandeling van de uit de Aristotelische logica voortkomende theorie van het syllogisme, terwijl veelal ook de definitieeler aan de orde komt¹⁹. In de talloze populariserende

-
15. Tegenwoordig worden deze cursussen in de Verenigde Staten veelal verzorgd door 'speech' of 'composition' departments die gespecialiseerd zijn in communicatie en retorica. Cf. J.L. Kinneavy (1971), *A Theory of Discourse* (Englewood Cliffs N.J.: Prentice-Hall). In Nederland vervult het vak taalbeheersing een soortgelijke functie. Cf. A. Braet (red.) (1980), *Taalbeheersing als nieuwe retorica* (Groningen: Wolters-Noordhoff).
  16. Een heel bekend voorbeeld is E.P.J. Corbett (1966), *Classical Rhetoric for the Modern Student* (New York: Oxford University Press).
  17. Zie hiervoor bijvoorbeeld de uitgebreide bibliografieën van J.W. Cleary en F.W. Haberman (red.) (1964), *Rhetoric and Public Address* (Madison: University of Wisconsin Press) en van A.N. Kruger (1975), *Argumentation and Debate* (Metuchen N.J.: Scarecrow Press).
  18. Zie bijvoorbeeld I.M. Copi (1972), *Introduction to Logic* (New York: MacMillan), H. Kahane (1973), *Logic and Philosophy* (Belmont Cal.: Wadsworth) en N. Rescher (1975), *Introduction to Logic* (New York: St. Martin Press). In de regel staat de inhoud van deze 'informele' afdelingen echter helemaal los van de behandeling van de moderne formele logica in de rest van het boek. De 'toepassing' van logische inzichten blijft gewoonlijk beperkt tot het 'vertalen' van argumentatie uit de omgangstaal in logische standaardvormen.
  19. De belangrijkste kritiek op de zogenoemde Logische Standaardbenadering is echter dat de drogredenen, ondanks de dialectische pretenties, geïsoleerd worden van de discussiecontext. Cf. C.L. Hamblin (1970), *Fallacies* (Londen: Methuen) en F.H. van Eemeren, R. Grootendorst en T. Kruijer (1986), *Argumentatietheorie* (Leiden: Martinus Nijhoff), p. 96-115.

publicaties over 'logisch denken', die in de regel nogal didactisch van aard zijn, ligt de nadruk vooral op het herkennen en vermijden van drogredenen²⁰. Vaak steunen deze werkjes sterk op een aantal humoristische voorbeelden en worden de logische principes primair in dienst gesteld van retorische doelen²¹.

Pas in de jaren vijftig van onze eeuw zorgden enkele filosofen ervoor dat de studie van argumentatie nieuwe theoretische impulsen kreeg. Verreweg de grootste invloed is daarbij uitgegaan van de ideeën van de Brits-Amerikaanse filosoof Stephen Toulmin en de Belgische filosoof Chaim Perelman²². Een groot aantal andere auteurs is door deze ideeën geïnspireerd en nog steeds wordt er veelvuldig naar hun werk verwezen. Dit is vooral te danken aan twee boeken, die beide in 1958 werden gepubliceerd: Toulmin's *The Uses of Argument* en Perelman & Olbrechts-Tyteca's *La nouvelle rhétorique: traité de l'argumentation*²³.

The Uses of Argument heeft vooral veel invloed gehad op de auteurs met een diagnostische of therapeutische belangstelling voor argumentatie, maar ook in publicaties over juridische argumentatie, ethische argumentatie en argumentatie op andere specifieke terreinen is Toulmin's gedachtengoed terug te vinden. De invloed van *La nouvelle rhétorique* was aanvankelijk het grootst in filosofische beschouwingen over rationaliteit in het recht en de filosofie, maar sinds het verschijnen van de Engelse vertaling van Perelman's en Olbrechts-Tyteca's hoofdwerk in 1969, strekte die invloed zich ook in toenemende mate uit tot meer praktisch gerichte literatuur.

Zoals wij nog zullen duidelijk maken, is in feite noch in de theoretische benadering van Toulmin noch in die van Perelman en Olbrechts-Tyteca sprake van een complete breuk met de klassieke traditie. Beide benaderingen van argumentatie kunnen, ondanks aanzienlijke onderlinge verschillen, zonder al te veel moeite in dezelfde retorische traditie worden geplaatst. Weliswaar vertonen het door Toulmin ontwikkelde analyse-model en de 'nieuwe retorica' van

-
20. Zie bijvoorbeeld M.C. Beardsley (1975), *Thinking Straight* (Englewood Cliffs N.J.: Prentice Hall), E.R. Emmet (1960), *The Use of Reason* (Londen: Longmans, Green & Co.), W.W. Fearnside en W.B. Holther (1959), *Fallacy* (Englewood Cliffs N.J.: Prentice Hall) en A.C. Michalos (1970), *Improving Your Reasoning* (Englewood Cliffs N.J.: Prentice Hall).
  21. Een duidelijk voorbeeld hiervan is M. Gilbert (1979), *How to Win an Argument* (New York: McGraw-Hill).
  22. De filosoof Johnstone, die in 1968 als eerste een overzicht publiceerde van de stand van zaken in de moderne argumentatietheorie, merkt terecht op dat de herwaardering van de studie van argumentatie onder filosofen vooral aan het werk van Toulmin en Perelman te danken is. Cf. H.W. Johnstone Jr., 'Theory of Argumentation', in: R. Klibansky (red.) (1968), *La philosophie contemporaine* (Firenze: La Nuova Italia Editrice), p. 177-184.
  23. Cf. S.E. Toulmin (1958), *The Uses of Argument* (Cambridge University Press) en Ch. Perelman en L. Olbrechts-Tyteca (1958), *La nouvelle rhétorique* (Bruxelles: l'Université de Bruxelles).

Perelman en Olbrechts-Tyteca ook enkele dialectische trekken, maar zoals we nog zullen uitleggen is in beide gevallen het retorische element toch overheersend²⁴.

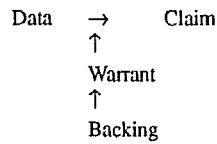
Het predikaat 'dialectisch' is eerder van toepassing op twee benaderingen van argumentatie die in dezelfde periode - en in feite zelfs nog iets eerder - ontwikkeld werden: de 'semantische analyse van discussies' van Arne Naess en de 'analyse van meningsverschillen' van Rupert Crawshay-Williams²⁵. Wij noemen deze auteurs hier met name omdat ze tot nu toe minder invloedrijk zijn geweest, terwijl de dialectische ideeën die ze naar voren hebben gebracht naar onze mening voor het ontwikkelen van een adequate argumentatietheorie zeker zo interessant zijn²⁶.

Het analyse-model van Toulmin

Toulmin is bij het opstellen van zijn model voor het analyseren van argumentatie uitgegaan van de rationaliteit van juridische procedures. Volgens hem verlopen argumentatieve discussies op een analoge manier. Zijn model vormt een schematische weergave van de procedurele vorm van argumentatie, waarin verschillende vaste elementen een rol spelen. Ter verdediging van een standpunt of - in Toulmin's terminologie - 'claim' ('Harry is Brits onderdaan') worden feiten of 'data' naar voren gebracht ('Hij is op Bermuda geboren'), die door middel van een - in de regel impliciete - rechtvaardiging of 'warrant' met de claim verbonden worden ('Bermuda geldt als Brits grondgebied'). In principe is de warrant een algemene regel die geacht wordt de stap van de data naar de claim te rechtvaardigen²⁷.

-
24. In de moderne argumentatietheorie verwijst de term *retorisch* naar de studie van alle middelen die de bijval kunnen vergroten voor het standpunt van de spreker of schrijver, terwijl de term *dialectisch*, aansluitend bij de klassieke traditie (en in afwijking van de door Hegel geïnitieerde traditie), gereserveerd wordt voor de studie van argumentatie in het perspectief van een kritische discussie die erop gericht is een verschil van mening tussen twee partijen door een geregelde argumentatieve gedachtenwisselwerking tot een oplossing te brengen. Cf. voor een nadere karakterisering van het werk van Toulmin en van Perelman en Olbrechts-Tyteca, F.H. van Eemeren, R. Grootendorst en T. Kruijer (1986), *Argumentatietheorie* (Leiden: Martinus Nijhoff), hoofdstuk 4 en 5.
  25. Zie voor een uitgebreid overzicht van deze moderne bijdragen aan de ontwikkeling van het vak argumentatietheorie F.H. van Eemeren, R. Grootendorst en T. Kruijer (1986), *Argumentatietheorie* (Leiden: Martinus Nijhoff), hoofdstuk 3.2 en 3.3.
  26. Aanzetten tot de ontwikkeling van een dialectische argumentatietheorie die mede gebaseerd is op het werk van Naess en Crawshay-Williams worden bijvoorbeeld gegeven in E.M. Barth en E.C.W. Krabbe (1982), *From Axiom to Dialogue* (Berlijn: De Gruyter) en F.H. van Eemeren en R. Grootendorst (1992), *Argumentation, Communication, and Fallacies* (Hillsdale NJ.: Erlbaum).
  27. In de praktijk is het overigens vaak lastig (en soms zelfs onmogelijk) om vast te stellen of een onderdeel van de argumentatie als behorend tot de 'data' of als 'warrant' moet worden geïnterpreteerd. Neem de volgende (enigszins afwijkende) versie van het Harry-voorbeeld: 'Harry is Brits onderdaan, want Bermuda geldt als Brits grondgebied'. Is het hierin verzwegen argument 'Harry is op Bermuda geboren' dan ook de 'warrant'? Hoe zit het dan met het regelachtige karakter van de 'warrant'? Doordat 'Harry is op Bermuda

Dit is een weergave van Toulmin's basismodel:

Hoe dit model werkt, kan geïllustreerd worden aan de hand van een analyse van het voorbeeld van Harry die op Bermuda geboren is:

<i>Claim</i>	Harry is Brits onderdaan Waar baseer je dat op?
<i>Data</i>	Harry is op Bermuda geboren Wat heeft dat ermee te maken?
<i>Warrant</i>	Bermuda geldt als Brits grondgebied Hoe kom je er eigenlijk bij dat iemand die op Bermuda geboren is de Britse nationaliteit heeft?
<i>Backing</i>	Zie hiervoor de volgende bepalingen in de wet: ...

De deugdelijkheid van een argumentatie wordt volgens Toulmin bepaald door de mate waarin de 'warrant' aanvaardbaar wordt gemaakt door een 'backing' ('Zie hiervoor de volgende bepaling in de wet: ...'). Wat voor soort 'backing' vereist is, hangt af van het onderwerp waarover geargumenteed wordt. Daarom zijn de criteria die bij de beoordeling van de deugdelijkheid van argumentatie moeten worden aangelegd in Toulmin's optiek 'veld-afhankelijk'. Dit betekent dat de argumentatie beoordeeld moet worden door deskundigen op het desbetreffende terrein. De consequentie is dat er voor de beoordeling van argumentatie op verschillende terreinen verschillende soorten redelijke beoordelaren nodig zijn.

Met deze opvatting aangaande de deugdelijkheid van argumentatie keert Toulmin zich af van het formele geldigheidsbegrip uit de moderne logica. Formele geldigheid is naar zijn mening een deugdelijkheids criterium dat alleen van toepassing is op analytische redeneringen, die in de praktijk maar zelden voorkomen. Hij presenteert zijn model als een alternatief voor de formeel-logische benadering²⁸.

Op het eerste gezicht lijkt Toulmin argumentatie in de dialectische context te plaatsen van een kritische discussie tussen een spreker en een luisteraar, maar bij nadere beschouwing is zijn invalshoek toch primair retorisch. Zijn model is uitsluitend gericht op het weergeven van pro-argumentatie voor het eigen standpunt van de spreker en de 'tegenpartij' blijft volledig passief: de aanvaardbaarheid van de claim is niet afhankelijk van een systematische afweging van pro- en contra-argumenten. In feite is Toulmin's model niet meer dan een

---

geboren' zuiver feitelijke informatie biedt, lijkt dit verzwegen argument eerder tot de categorie van de 'data' te behoren.

28. De kloof die volgens Toulmin in deze benadering gaapt tussen de premissen en de conclusie wordt in zijn model gedicht door de veld-afhankelijke 'backing'.

retorische uitbreiding van het syllogisme die - zoals duidelijk is uit onze korte terugblik naar de klassieke retorica - vergelijkbaar is met het eerder weergegeven klassieke epicheireem²⁹.

De nieuwe retorica

De nieuwe retorica van Perelman en Olbrechts-Tyteca is een poging tot beschrijving van de argumentatietechnieken die in de praktijk gebruikt worden om bij anderen bijval te verwerven voor standpunten. De rationaliteitsnorm voor argumentatie wordt als het ware geprojecteerd op het auditorium: argumentatie is deugdelijk als hij succes heeft bij het publiek waarvoor hij bestemd is. Een goed illustratie hiervan is Perelman en Olbrechts-Tyteca's appreciatie van de argumentatie van de dame die haar bijgelovige dienstmeisje er als volgt van overtuigt dat zij gerust de tafel kan dekken voor elf gasten:

On sera onze à déjeuner. La bonne s'exclame: 'Oh, cela porte malheur!' Pressée, la maîtresse répond: 'Non, Marie, vous vous trompez: c'est treize qui porte malheur.' (1958:148-149)

In de nieuwe retorica wordt een omschrijving gegeven van verschillende soorten auditoria, de premissen (of vertrekpunten) van een argumentatie worden in soorten verdeeld en er wordt een inventarisatie gemaakt van argumentatieschema's die een auditorium kunnen overreden of overtuigen. Perelman en Olbrechts-Tyteca maken een onderscheid tussen een 'specifiek' auditorium, dat bestaat uit de concrete personen tot wie de spreker zich in een bepaald geval richt, en een 'universeel' auditorium, dat 'de redelijkheid' vertegenwoordigt. Argumentatie die succes heeft bij een specifiek auditorium hoeft niet per se overtuigend (geacht worden) te zijn voor het universele auditorium³⁰.

Perelman en Olbrechts-Tyteca pretendeerden een kader te creëren voor het 'niet-analytische denken' door een argumentatietheorie te ontwerpen die een complementair is aan de formele logica. Met 'formele logica' blijken ze echter niet zozeer naar de moderne logica te verwijzen, als wel naar het 'apodictische' kennisideaal waarin uitspraken alleen geacht worden 'ware kennis' weer te geven als hun waarheid evident is of als ze logisch uit evident ware uitspraken kunnen worden afgeleid. Perelman en Olbrechts-Tyteca zeggen voort te bouwen op de klassieke dialectica, maar spreken toch liever van 'nieuwe retorica' dan

---

29. Anders dan gesuggereerd wordt in H.W. Johnstone Jr. (1968), 'Theory of Argumentation', in: R. Klíbanký (red.), *La philosophie contemporaine* (Firenze: La Nuova Italia Editrice), p. 177-184, verschaft het model van Toulmin ook geen bruikbare criteria voor een kritische beoordeling van argumentatie. Wel hebben andere auteurs het model proberen te gebruiken bij het vaststellen van zulke criteria.

30. Aangezien iedere spreker zijn eigen conceptie kan hebben van het universele auditorium, kunnen er in principe net zoveel universele auditoria zijn als er sprekers zijn en is het problematisch om met deze hoogste rationaliteitsnorm te werken.

van 'nieuwe dialectica' om verwarring met het marxistisch gebruik van de term 'dialectisch' te voorkomen³¹. In feite is de benaming 'nieuwe retorica' ook toepasselijker, want met hun concentratie op hoe mensen elkaar in de praktijk ompraten, hebben Perelman en Olbrechts-Tyteca de dialectiek een retorische wending gegeven. Hun doelstelling past zonder enig probleem in de Aristotelische opvatting van retorica³².

Er zijn veel meer treffende overeenkomsten tussen de nieuwe en de oude retorica. Perelman en Olbrechts-Tyteca's classificatie van premissen is bijvoorbeeld dezelfde als die van Aristoteles. En net als bij Aristoteles is deze classificatie verbonden met de mate waarin de premissen aanvaardbaar zijn voor het auditorium³³.

Een andere overeenkomst betreft de argumentatieschema's die in de nieuwe retorica het verband tussen de premissen en het verdedigde standpunt karakteriseren:

Argumentatie door middel van associatie	{	<ul style="list-style-type: none"> - Quasi-logische argumentatie - Argumentatie gebaseerd op de structuur van de werkelijkheid - Argumentatie die de structuur van de werkelijkheid grondvest
---	---	--

Argumentatie door middel van dissociatie

Laten we ter illustratie van de argumentatieschema's die er hier met name toe doen een voorbeeld geven:

Kok heeft heel wat stemmen teruggewonnen. Zijn prestige zal dus wel weer wat zijn opgevijseld. (*argumentatie gebaseerd op de structuur van de werkelijkheid*)

Zoals een insect resistent gemaakt kan worden tegen DDT, zo kan de mens resistent gemaakt worden tegen een ideologie. [...] Dan krijg je [...] die volstrekte immuniteit die de gemiddelde Russische intellectueel bezit tegen het marxisme. (*argumentatie die de structuur van de werkelijkheid grondvest*)

-
31. De communicatieve vorm van de dialoog, die toch essentieel is voor de Aristotelische dialectiek, speelt in de nieuwe retorica van Perelman en Olbrechts-Tyteca geen rol. Aan het dialectische rationaliteitscriterium dat een standpunt alleen aanvaardbaar is zolang het bestand is tegen de systematische kritiek van een kritische opponent wordt eenvoudig voorbijgegaan. Kennelijk hebben Perelman en Olbrechts-Tyteca zich niet gerealiseerd dat dialectische redeneringen ook wel degelijk logisch geldig moeten zijn. Geldigheid heeft met de status van de premissen, die cruciaal is voor het verschil tussen (klassieke) logica en dialectica, niets van doen. Tussen aanvaarde of aanvaardbare uitspraken kunnen precies dezelfde logische relaties bestaan als tussen ware (of onware) uitspraken: ze kunnen uit elkaar volgen, contradictoir zijn, enzovoort.
  32. Een belangrijk verschil is dat Aristoteles een heuristisch systeem aanbiedt, terwijl Perelman en Olbrechts-Tyteca de pretentie hebben instrumenten te verschaffen voor een analyse.
  33. Cf. T. Kruijer (1978), 'Perelmans retorische versie van Aristoteles' dialectica', in: *Spektator* 7, p. 342-356.

Het grootste deel van de argumentatieschema's die 'gebaseerd zijn op de structuur van de werkelijkheid' is terug te vinden in boek III van de *Topica*. En de 'argumentatieschema's die de structuur van de werkelijkheid grondvesten', bieden dezelfde mogelijkheden om te generaliseren ten aanzien van de werkelijkheid als de klassieke retorische inductie. Het onderscheid tussen de op de structuur van de werkelijkheid gebaseerde argumentatieschema's en de argumentatieschema's die de structuur van de werkelijkheid grondvesten loopt in principe parallel aan Aristoteles' onderscheid tussen retorische syllogismen ('enthymemen') en retorische inductie ('voorbeelden')³⁴.

De klassieke wortels van de moderne argumentatietheorie

Naar onze mening mag met recht geconcludeerd worden dat zowel de toonaangevende benadering van argumentatie van Toulmin als die van Perelman en Olbrechts-Tyteca zoveel overeenkomsten vertoont met de klassieke argumentatietheorie dat het een ernstige vergissing zou zijn te denken dat de klassieke schrijvers bij de bestudering van argumentatie buiten beschouwing kunnen worden gelaten omdat ze ons niets meer te zeggen hebben. Het analyse-model van Toulmin vertoont een sprekende gelijkenis met het retorische epicheireem en bij de nieuwe retorica is de correspondentie met Aristotelische inzichten zo sterk dat men zich eerder geneigd is af te vragen of het predikaat 'nieuwe' in de naamgeving wel terecht is dan of het om een retorica of een dialectica gaat.

Hoewel het analyse-model van Toulmin en de nieuwe retorica van Perelman en Olbrechts-Tyteca onafhankelijk van elkaar ontwikkeld zijn, kan er tussen beide wel een duidelijke verbinding worden gelegd³⁵. Als men Toulmin's model een retorische interpretatie geeft, kunnen de argumentatieschema's van Perelman en Olbrechts-Tyteca (met uitzondering misschien van de quasi-logische en de dissociatieve) als beschrijvingen van verschillende soorten 'warrants' worden beschouwd³⁶.

-
34. In een retorisch syllogisme is de redenering gebaseerd op premissen waarvoor de stof verschaft wordt door 'topoi' of 'loci' met betrekking tot geaccepteerde relaties in de werkelijkheid ('wat voor de oorzaken geldt, geldt ook voor de gevolgen': zo vader, zo zoon). In de klassieke retorica zijn de 'loci' hulpmiddelen om op premissen te komen, in de nieuwe retorica zijn het argumentatieschema's.
  35. Deze verbinding wordt enigszins aan het oog onttrokken doordat Toulmin nogal benadrukt dat hij zijn model voor het beschrijven van argumentatie primair ontwikkeld heeft om duidelijk te maken dat de evaluatie van argumentatie uiteindelijk veld-afhankelijk is en overgelaten moet worden aan de deskundigen, terwijl Perelman en Olbrechts-Tyteca gekozen hebben voor een zuiver descriptieve benadering waarin de effectiviteit van de gekozen vertrekpunten en argumentatieschema's bij het auditorium centraal staat.
  36. Het type 'warrant' dat de Toulminianen D. Ehninger en W. Brockriede (1973) in *Decision by Debate* (New York: Dodd, Mead & Co.) een 'causal relation' noemen ('hogere prijzen voor grondstoffen leiden in het algemeen tot hogere prijzen voor de eindprodukten'), zou in de nieuwe retorica bijvoorbeeld een 'opeenvolgingsrelatie' heten.

Om een verantwoorde evaluatie te kunnen geven van de manier waarop de diverse argumentatieschema's als 'warrants' gebruikt worden, zijn de descriptieve inzichten die in het analyse-model van Toulmin en in de nieuwe retorica van Perelman en Olbrechts-Tyteca tot uitdrukking worden gebracht niet toereikend, zelfs niet als ze beter worden uitgewerkt, gesystematiseerd en getoetst. Daarvoor moet er een adequate normatieve component aan het theoretische instrumentarium worden toegevoegd, waarin wordt aangegeven hoe een meningsverschil in een kritische discussie tussen twee partijen op een redelijke manier door middel van een systematische afweging van pro- en contra-argumenten kan worden opgelost. Dit betekent dat er regels en procedures moeten worden opgesteld voor de zetten die in zo'n discussie door de communicerende partijen mogen worden gedaan.

Dit is precies wat gebeurt in de op de klassieke dialectische traditie geënte bijdragen aan de moderne argumentatietheorie die geïnspireerd zijn door het werk van Naess en Crawshay-Williams. Over de dialectische invloeden in de moderne argumentatietheorie dan ook zou een soortgelijk artikel geschreven kunnen worden als over de retorische. Maar om duidelijk te maken dat de moderne argumentatietheorie alleen vruchtbaar kan worden beoefend als de inzichten van de klassieke voorgangers terdege in ogenschouw worden genomen, moge de zojuist gehouden uiteenzetting volstaan.

Vakgroep Taalbeheersing, Universiteit van Amsterdam,
Spuistraat 134, 1012 VB Amsterdam